

Siposné Nándori Eszter

Szegénység és boldogság-érzet területi különbségei Európában és a világon

A tanulmány azt vizsgálja, hogy a szegénység hogyan alakul a világ egyes régióiban, illetve Európa országaiban, majd a jólét és a boldogság-érzet területi különbségeit tekinti át, összehasonlítva azt a jövedelemarányok területi különbségeivel. Azt kívánja bemutatni, hogy a boldogság-érzet és az anyagi jólét nem minden esetben kapcsolódnak szorosan össze, vagyis nem feltétlenül a legmagasabb bruttó hozzáadott értékkel és átlagjövedelemmel rendelkező országok lakosai a legboldogabbak.

Kulcsszavak: szegénység, boldogság, jólét

Jel-kód: I31

Modul: A társadalom térszerkezete

Bevezetés

Az emberi élet végső célja a boldogság. A boldogság-kutatások nemcsak a szociológia és a pszichológia, hanem a gazdaságtan számára is fontosak. Azok eredményei ugyanis egyrészt segítséget nyújthatnak a gazdaságpolitikai döntéshozók számára a Pareto-optimális döntések meghatározásában, másrészt felhívják a figyelmet az olyan intézményi körülmények fontosságára, mint a kormányzás minősége vagy a társadalmi tőke nagysága. Ezen kívül segítenek megérteni a szubjektív jólét alakulását (Frey és Stutzer 2002), az emberek értékeit, viselkedését és meggyőződéseit (Samman 2007), valamint segíthetik a regionális konvergenciának és a társadalmi egyenlőtlenségek csökkentésének a megvalósítását is.

A tanulmány azt kívánja bemutatni, hogy a boldogság-érzet és az anyagi jólét nem minden esetben korrelálnak, vagyis nem feltétlenül a legmagasabb bruttó hazai termékkel és átlagjövedelemmel rendelkező országok lakosai a legboldogabbak. Azt vizsgálja, hogy a szegénység hogyan alakul a világ egyes régióiban, illetve Európa országaiban, majd a jólét és a boldogság-érzet területi különbségeit tekinti át, összehasonlítva azt a jövedelemarányok területi különbségeivel.

Szegénység és kirekesztettség a világ országaiban

Számos tényező (mint az alacsony jövedelem, iskolai végzettség, munkaerő-piaci helyzet, lakáshelyzet) hozzájárulhat a szegénység kialakulásához. A jövedelemszint mellett a kutatók egyre nagyon hangsúlyt fektetnek a nem-monetáris tényezők szegénységre gyakorolt hatásának vizsgálatára is. (Gábos – Szivós 2004) Ilyen értelemben a szegénység és a társadalmi kirekesztettség komplex értelemben kerül meghatározásra. Kirekesztettnek, azaz depriváltak lehet tekinteni azokat, akik több szempontból is hátrányos helyzetben vannak, tehát esetükben a hátrányok halmozottan fordulnak elő. A halmozott szegénység és a társadalmi kirekesztettség azonban nem teljesen azonos fogalmak. A halmozott szegénység esetén elsősorban a végeredményen, tehát bizonyos javaktól és szolgáltatásokról való megfosztottságon, kirekesztettség esetén pedig inkább a szegénységhez vezető folyamatokon van a hangsúly. (Havasi 2002) Azért lényeges a komplexebb szemléletmód, mert a depriváció sokkal nagyobb arányú, ha több dimenziót egyidejűleg veszünk figyelembe, mint ha a szegénységet pusztán az alacsony jövedelem alapján határoznánk meg. (Bokor 1987)

A társadalmi kirekesztettség komplex elemzésére a társadalmi indikátorok segítségével nyílik lehetőség. (Bukodi 2001) A társadalmi indikátoroknak alapvetően két céljuk van: a társadalmi változások felmérése, valamint a társadalmi jólét mérése és leírása. (Noll 1998) A társadalmi kirekesztettség számos indikátor segítségével jellemezhető.

Az Európai Unión belül a társadalmi kirekesztettség mérhetősége érdekében a Social Protection Committee 2001-ben olyan részletes jelzőszámokat, társadalmi indikátorokat határozott meg, amelyek az országok közötti összehasonlítást lehetővé teszik. (Lelkes 2003) A kidolgozott elsődleges és másodlagos mutatók használata valamennyi tagországban kívánatos, míg a harmadlagos mutatók olyan társadalmi indikátorok, melyek országspecifikus tényezők szerepeltetését teszik lehetővé. (Szivós 2005) Az elsődleges indikátorok a szegénység legfontosabb területeire vonatkoznak, így tartalmazzák az anyagi nélkülözésre, az elégtelen iskolázottságra, a termelő tevékenység hiányára és a nem megfelelő egészségi állapotra vonatkozó indikátorokat. (Lelkes 2003) A másodlagos indikátorok az elsődlegeseket támasztják alá, illetve további problémákra hívják fel a figyelmet. (Szivós 2005) Az indikátorok listája azonban nem végleges, és nem is teljes. Számos közülük átalakításra szorul annak érdekében, hogy a gyakorlatban is alkalmazható legyen, mások, mint többek között a lakáshelyzet, nem is szerepelnek az indikátorok között. (Lelkes 2003)

A svéd „erőforrás-alapú” megközelítés szerint a társadalmi kirekesztettség helyzetelemzése négy dimenzió mentén végezhető el. Ezek a következők:

- demográfiai szempontok (nem, életkor, családtípus) szerint;
- társadalmi osztály (foglalkozás, ágazatok közötti megoszlás) alapján;
- társadalmilag veszélyeztetett csoportok (pályakezdők, tartós munkanélküliek, alulképzettek) vizsgálata;
- regionális elemzés. (Bukodi 2001)

Az ENSZ Statisztikai Bizottsága az életkörülményekre vonatkozó társadalmi jelenségek komponensekre bontására tett javaslatot 1954-ben, és az angol társadalmiindikátor-rendszer¹ már ennek megfelelően került kidolgozásra.

Gábos András és Szivós Péter (2002) kutatásában, melyben a szegénység objektív meghatározóit keresték², a munkaerő-piaci státusz, az iskolázottság, a területi jellemzők és a demográfiai faktorok bizonyultak a jövedelmi szegénység kockázatának mértékét befolyásoló tényezőkné.

Az egyre inkább terjedő komplex, többdimenziós megközelítések ellenére a szegénység mérése mégis leginkább a jövedelmi szinttel lehetséges a rendelkezésre álló adatok korlátozottsága és megbízhatóságának korlátai miatt. A szegénység országok, illetve régiók közötti összehasonlításához a Világbank gyakran a napi 1, 1,25 vagy 2 dolláros szegénységi küszöböt használja. Az így végzett összehasonlítás azonban nem feltétlenül mutat valós képet, mivel az ár- és a jövedelemviszonyok országonként eltérőek lehetnek, így egy adott pénzösszeg nem ugyanannyit ér a különböző országokban. Az ilyen abszolút szegénységi küszöb alkalmazása azért is problémás, mert az átváltási árfolyamok változásai miatt változó, hogy adott dollárösszeg az egyes országokban mennyit ér.

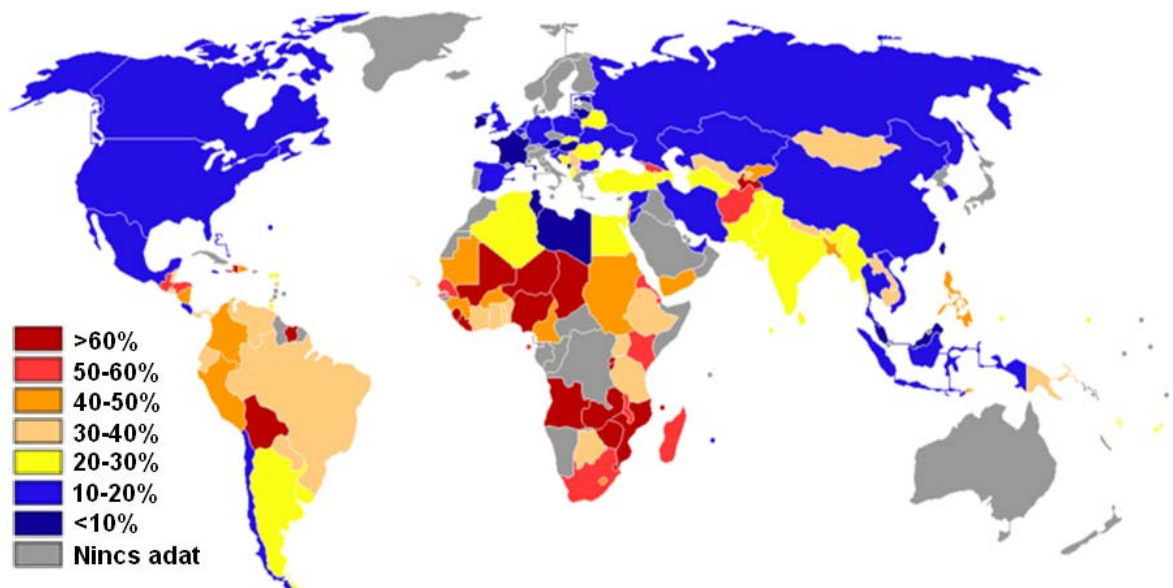
A nemzetközi összehasonlításokban emellett a nemzeti szegénységi küszöbök alapján számított szegénységi mutatók összehasonlítása is gyakori. Bár ez a szegénységi küszöb országonként eltérő, valamennyi országban azt a pénzösszeget fejezi ki, ami ahhoz szükséges, hogy az alapvető szükségleteinket minimális színvonalon kielégítsük.

A nemzeti szegénységi küszöbök alapján végzett összehasonlítás alapján megállapítható, hogy a szegénységben élők aránya Afrika országaiban a legmagasabb, ahol előfordul (mint Mali,

¹ Az ENSZ által javasolt indikátorok a következők: népesedés; háztartások és családok; iskolázottság; munkaerőpiac; anyagi jólét; lakossági kiadások; egészség; társadalmi védőháló; közbiztonság; lakáskörülmények; környezet; közlekedés; életstílus.

² Kiindulási modelljükben a háztartásfő életkora; iskolai végzettsége; munkanélkülisége, inaktivitása; etnikai származása; a lakóhely típusa; és a háztartáslélekszám szerepelt.

Niger, Csád, Nigéria, Libéria, Angola, Zambia, Zimbabwe és Mozambik esetében), hogy a lakosság több mint 60 százaléka él a szegénységi küszöb alatt (számos afrikai országra nem áll rendelkezésre adat a szegénységről és a jövedelmi viszonyokról). Ezzel szemben Európa és Észak-Amerika esetén az ilyen módon definiált szegénységi arány alacsony, 10, illetve 20 százaléknál alatti.

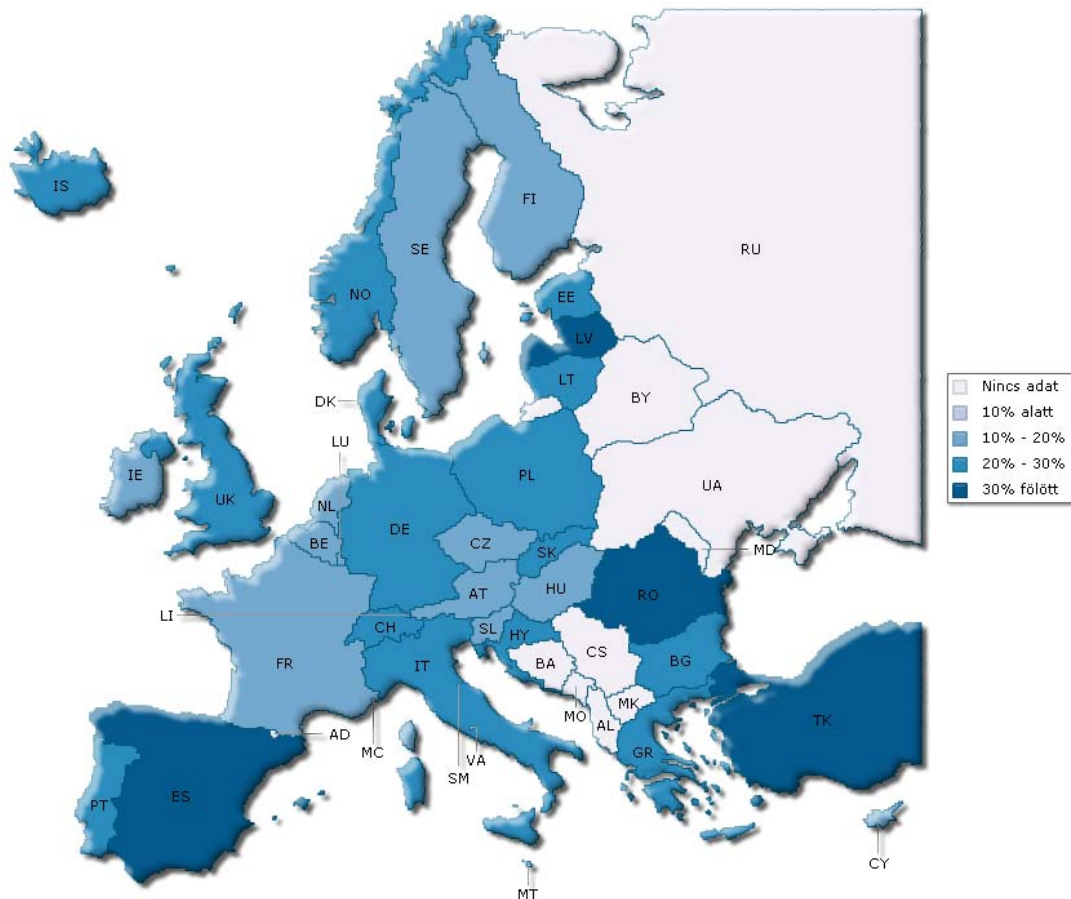

1. ábra: Nemzeti szegénységi küszöb alatt élő népesség aránya, %, 2008
 Forrás: CIA World Factbook 2008

Szegénység és egyenlőtlenségek Európában

Bár az európai szegénység világviszonylatban nem magas, az Európai Unióban mégis nagy hangsúlyt fektetnek a szegénység elleni küzdelemre. Az Amszterdami szerződés 137. cikkelye 1997-ben kimondta, hogy a társadalmi kirekesztettség felszámolására az Unióban átfogó stratégiára van szükség. A szerződés szerint a társadalmi kirekesztés elleni küzdelem akkor lehet sikeres, ha az komplexen felöleli a lakáshelyzetet, az egészségügyet, az oktatást és képzést, a közlekedést, a kommunikációt, a szociális ellátórendszer és a társadalmi segítségnyújtás területeit is. (Havasi 2002) A 2000-ben elfogadott Lisszaboni Stratégia egyik fontos eleme a „szociális pillér”, amely kimondja, hogy a szegénység és társadalmi kirekesztődés elleni harc eszköze a nyitott koordinációs módszer, melynek lényege, hogy közös célok mentén támogatják a nemzeti stratégiák alkotását. Az Európa 2020 stratégia szintén kiemelten foglalkozik a szegénység problémájával. A stratégia egyik kiemelt célja a szegénység és társadalmi kirekesztettség kockázatának kitett népesség számának csökkentése 2020-ra 80 millió fövel.

A szegénységi küszöb alatt élő népesség száma és aránya mellett a szegénység a relatív szegénységi résszel is mérhető, vagyis azzal, hogy a szegénységi küszöb alatt élők átlagjövedelmének a szegénységi küszöbtől vett távolsága hány százaléka a szegénységi küszöbnek. A relatív szegénységi rés a 2007-ben csatlakozott uniós országokban rendkívül magas, 30 százaléknál körüli. Ezen kívül Lettországon és Spanyolországban is 30 százaléknál fölötte az érték.

2. ábra: Relatív szegényégi rés* az EU országaiban, %, 2011

* Írországból 2011-es adat nem áll rendelkezésre, az ábrán szereplő adat 2010-es.

Forrás: saját szerkesztés Eurostat adatok alapján

A szegénység elleni küzdelem során fontos a jövedelemegyenlőtlenségek figyelembevétele is. A nagyarányú szegénység ugyanis nem mindig jár együtt magas jövedelemegyenlőtlenségekkel. Előfordulhat olyan társadalom, ahol a népesség valamennyi tagja szegényen él, vagyis magas a szegénység, de alacsony a jövedelemegyenlőtlenség. Ennek a fordítottja is előfordulhat, vagyis alacsony szegénység párosulhat magas egyenlőtlenséggel.

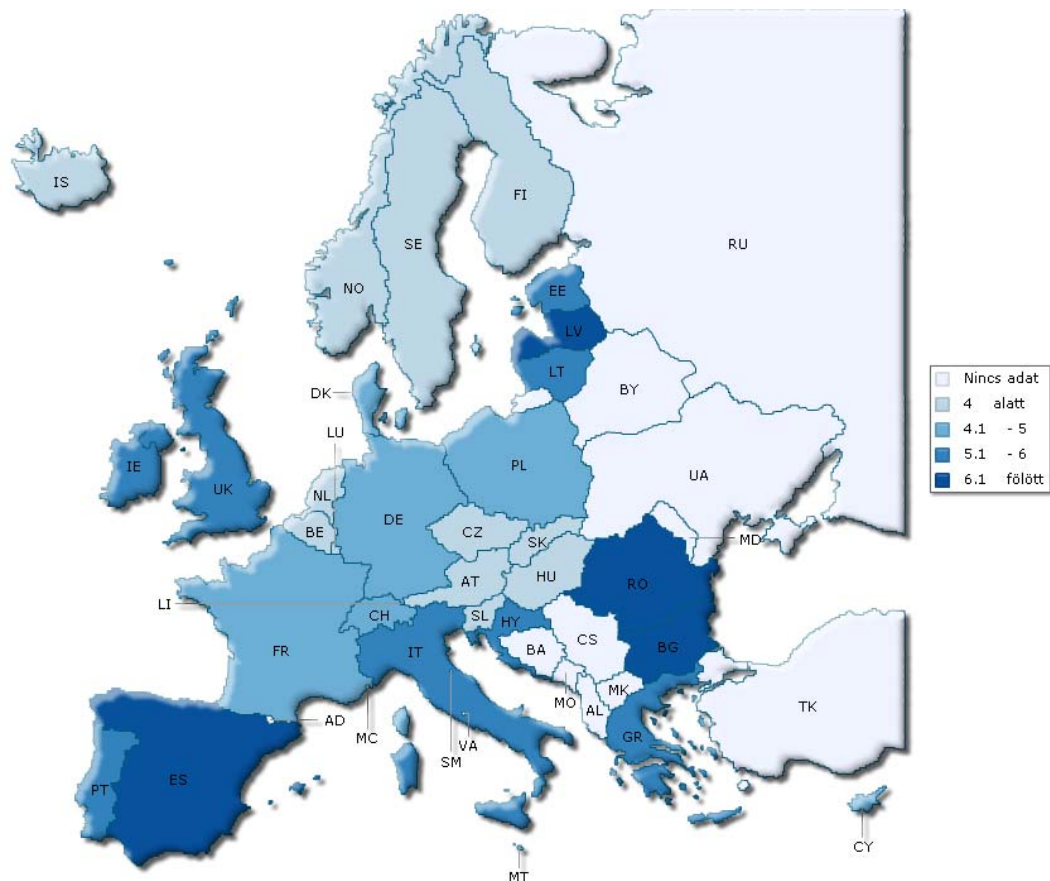
Európán belül a XX. század elején Norvégiában és Ausztriában voltak a legkisebbek az egyenlőtlenségek, míg Finnországban és Nagy-Britanniában a legnagyobbak. A század közepéig minden európai országot a jövedelmi egyenlőtlenségek kiegyenlítődése jellemezte. A legnagyobb mértékű kiegyenlítődések a skandináv országokban zajlottak le 1935 és 1950 között. Az időszak legnagyobb nyertesének a középosztály számított, mivel a legfelső és a legalsó decilis jövedelme is csökkent ebben az időszakban. (Tomka 2009)

A század közepétől a leggazdagabbak jövedelmi részesedésének csökkenése tovább folytatódott, de már a korábbinál kisebb mértékben, a középosztály helyzete pedig tovább javult. Emellett a legszegényebbek jövedelmi helyzete stagnált vagy kis mértékben javult. (Tomka 2009)

Az 1950-es évektől a szocialista országokban a jövedelmek erőteljes kiegyenlítődése tapasztalható. Az 1960-as és 1980-as évek között a jövedelemeloszlás tekintetében nem történtek

jelentős változások, viszont az 1990-es évektől azok hirtelen növekedésnek indultak, ami egyrészt a leggazdagabbak további gazdagodását, másrészt a középosztály és a legszegényebbek jövedelmének csökkenését jelentette.

Az egyenlőtlenségek mérésének egyik módja az úgynevezett szegénységi deficit meghatározása, mely a népesség leggazdagabb 10 vagy 20 százalékának összjövedelmét viszonyítja a legalacsonyabb jövedelmű 10 vagy 20% jövedelméhez. Az így kapott értékek alapján megállapítható, hogy manapság a legnagyobb jövedelemegyenlőtlenségek Spanyolországot (6,8%), Lettországot (6,6%), Bulgáriát (6,5%) és Romániát (6,2%) jellemzik, míg a jövedelmek eloszlása Szlovéniában (3,5%), Csehországban (3,5%) és Svédországban (3,6%) a leginkább egyenletes.

3. ábra: Szegénységi deficit (80/20)* az EU országokban, %, 2011

* Írországnak 2011-es adat nem áll rendelkezésre, az ábrán szereplő adat 2010-es.

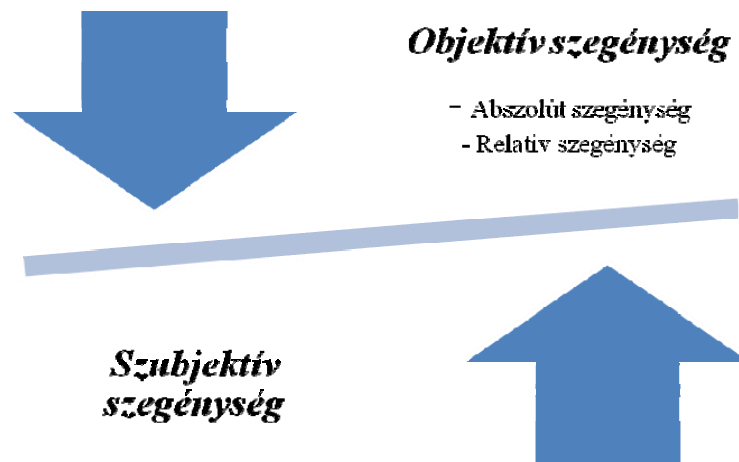
Forrás: saját szerkesztés Eurostat adatok alapján

Boldogság-érzet a világ országaiban

Az objektív szegénységkonceptiók, amelyek leggyakrabban a jövedelemszint, vagy egyéb monetáris tényezők (mint a hitelfelvétel vagy az örökség figyelembevételével meghatározott vagyoni helyzet) alapján határozzák meg a szegénységet, nem monetáris tényezőket rendszerint nem vesznek figyelembe, vagyis nem a boldogságon alapulnak. Jogosan merül fel tehát a kérdés, hogy a szegénység objektív és szubjektív értelmezései mennyire szorosan kapcsolódnak össze.

Manapság egyre jobban terjed az életminőség megközelítés ezzel szemben a jólétnek nemcsak az objektív mérőszámaira koncentrál, hanem a szubjektív tényezőknek is fontos szerepet tulajdonít. Ebben az értelemben deprivációról akkor beszélünk, ha az egyén objektív és szubjektív jóléte sem megfelelő. (Bukodi 2007) Az életminőség megközelítés indikátorait többek között a német társadalmiindikátor-rendszer³ tartalmazza.

Az objektív és szubjektív szegénység, illetve jólét kapcsolatát illetően két megközelítés különböztethető meg. A kérdőívezésen alapuló kísérleti megközelítés legfőbb következtetése, hogy a másokhoz viszonyított relatív jövedelmi helyzetünk éppen olyan fontos szerepet játszik a boldogság-érzetünk alakulásában, mint az abszolút jövedelmi helyzet (Carlsson *et al.* 2007; Johansson-Stenman és Martinsson 2006). Ezzel szemben a szubjektív megközelítés lényege, hogy a relatív helyzet fontosabb szerepet játszik, mint az abszolút a szubjektív értékítélet kialakulásában (Easterlin 1995; Clark és mások 2008). A behaviorista közgazdászok szintén úgy vélik, hogy az egyén saját jólétéről alkotott ítéletét a társadalmi környezet is befolyásolja, vagyis az egyének számára nemcsak az a fontos, hogy magas jövedelmet szerezzenek, hanem az is, hogy az magasabb legyen a másokénál (Carlsson és mások 2007).

4. ábra: A szegénység különböző értelmezéseinek kapcsolata

Forrás: saját szerkesztés

Amennyiben a relatív jövedelmi helyzet befolyásolja a szegénység és a jólét szubjektív megítélését, a szubjektív jólét javítása az egyenlőtlenségek csökkentésével lehetséges. Amennyiben azonban a szegények túlságosan el vannak foglalva a mindennapi szükségleteik kielégítésével ahhoz, hogy a relatív jövedelmi helyzetüket figyelembe tudják venni, az abszolút szegénység mérséklését célzó gazdaságpolitika segítheti a szubjektív jólét emelkedését. Rendkívül fontos tehát a szegénység objektív és szubjektív értékelése közötti kapcsolat feltárása, mivel a legjobban kidolgozott politikai beavatkozás is sikertelen lehet, ha nem veszi figyelembe a jólét szubjektív megítélését (Fafchamps és Shilpi 2007).

Az Easterlin (1995) paradoxon szerint a gazdagabb emberek boldogabbak, mint a szegényebbek, de egy bizonyos átlagjövedelem-szint fölött (ami 10.000 és 20.000 dollár között van) az átlagjövedelem és a szubjektív jólét között nincs kapcsolat. Mikro szinten azonban az egyé-

³ Ezek az indikátorok a következők: népesedés; társadalmi-gazdasági státusz; munkaerő-piaci helyzet; jövedelem, jövedelemeloszlás; javak és szolgáltatások kínálata és fogyasztása; közlekedés; lakáshelyzet; egészségi állapot, egészségügy; oktatás, iskolázottság; társadalmi kapcsolatok; környezetvédelem; közbiztonság, kriminalitás; szabadidő, médiafogyasztás.

nek jövedelemszintje és a jólétére vonatkozó szubjektív értékelése között pozitív korreláció tapasztalható (*Clark és mások* 2008). Easterlinhez (1995) hasonlóan Layard (2003, 17. old.) szintén arra a megállapításra jutott, hogy „amint egy ország egy főre jutó jövedelemszintje meghaladja a 15.000 dollárt, a boldogság átlagos szintje függetlenné válik az egy főre jutó jövedelemtől”. Hasonló következtetésekre jutott Ravallion és Lokshin (2002), valamint Deaton (2010) is.

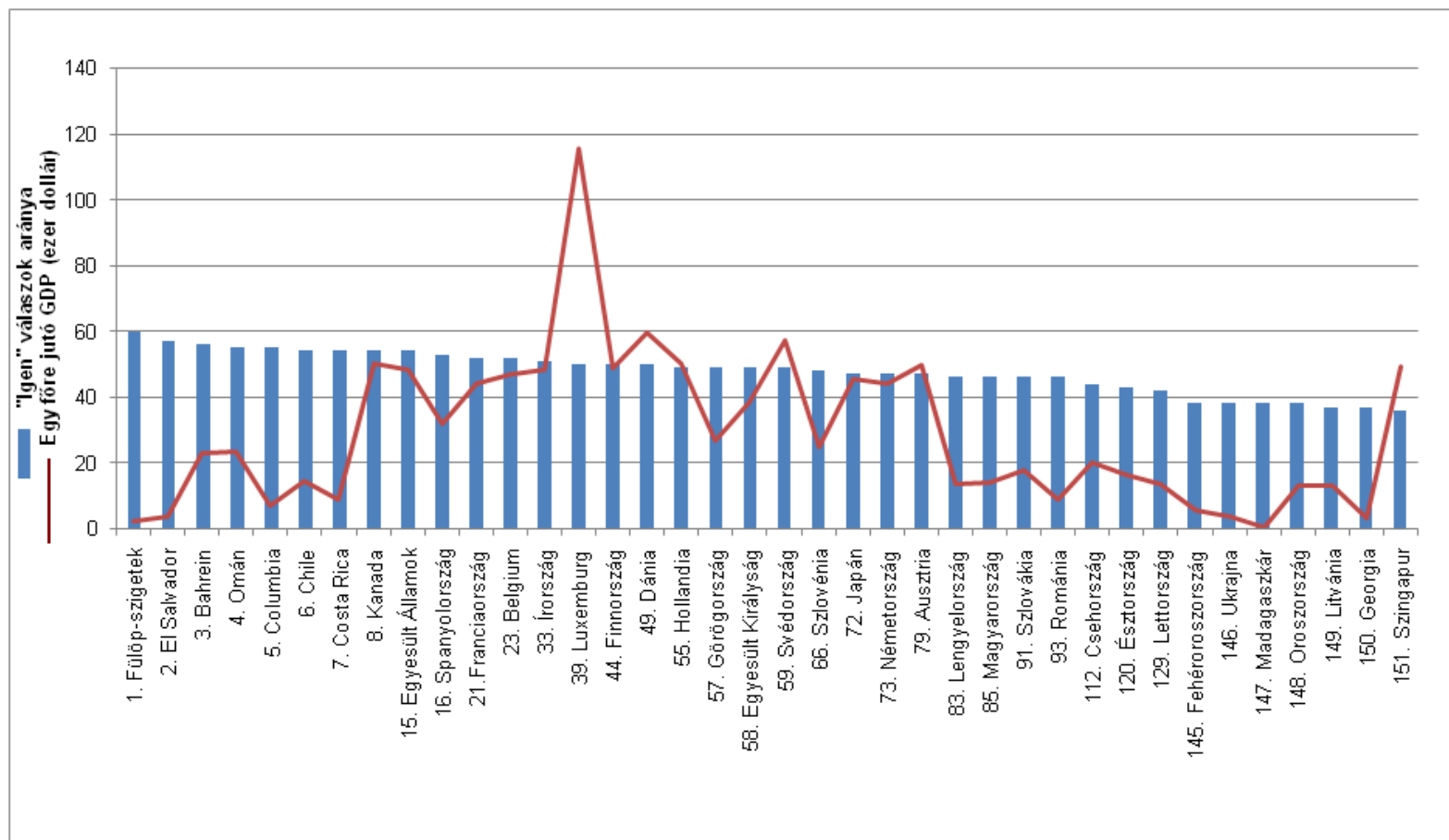
Easterlin (1974) az anyagi és szubjektív jólét kapcsolatát országok között és országokon belül is vizsgálta. Arra a következtetésre jutott, hogy a gazdag országok esetén az anyagi jólétnek sem országok között, sem országokon belül nincs vagy nagyon kicsi a hatása a szubjektív jólétre. Mások azonban azt állapították meg, hogy országokon belül a vagyonosabb egyének általában boldogabbak. A látszólag ellentmondó eredmények magyarázata a korábban már említett relatív jövedelmi helyzet befolyásoló hatása lehet (*Stevenson és Wolfers* 2008).

Az a tény, hogy az objektív és a szubjektív jólét nem mindig esik egybe, azt is jelenti, hogy a gazdaságpolitika középpontjába nem feltétlenül az anyagi jólét (vagyis a GDP) növelését kell állítani, hanem a kormányzati politikának a szubjektív jólét javítására kell törekednie. (*Stevenson és Wolfers* 2008).

Mára tehát egyértelművé vált, hogy nem a leggazdagabb országokban a legboldogabbak az emberek. A Gallup 2011-ben végzett egy 148 országra kiterjedő felmérést, melyben öt kérdés („Kipihentnek érezted magad tegnap?” „Tegnap tisztelettel bántak veled az emberek?” „Sokat neveltél vagy mosolyogtál tegnap?” „Tanultál vagy csináltál valami érdekeset tegnap?” „Az alábbi érzelmeket sokat tapasztaltad tegnap: öröm, fizikai fájdalom, aggodalom, szomorúság, stressz, harag?”) alapján vizsgálták a pozitív érzelmek meglétét, illetve hiányát.

A felmérés alapján a legboldogabb országok Latin-Amerikában találhatók, míg a legtöbb negatív érzelem a Közel-Kelet és Észak-Afrika országaiban élők jellemzi. (*Clifton* 2012) A 2009-2011 között végzett boldogság-felmérések adatainak összesítésével meghatározható a világ 151 országának boldogság-rangsora. Az élen a Fülöp-szigetek, El Salvador, Bahrein és Omán állnak, míg a „legboldogtalanabb” ország közé az egyébként relatíve magas egy főre jutó GDP-vel rendelkező Szingapúr. Ezt követi Georgia, Litvánia és Oroszország.

Az ábra az egy főre jutó GDP ezer dollárban mért értékeit is mutatja. A két adatsor összehasonlításával megállapítható, hogy a legboldogabb országokban (a Fülöp-szigeteken és El Salvadorban) a gazdasági teljesítmény rendkívül alacsony, míg a legboldogtalanabb Szingapúr GDP-je világviszonylatban is magas. A legmagasabb egy főre jutó GDP-vel rendelkező Luxemburg a boldogság-érzet alapján csupán a 39. helyet foglalja el az országok sorában.

5. ábra: A világ országainak rangsora a boldogságérzet alapján, 2009-2011

Forrás: saját szerkesztés (Clifton 2012) és World Economic Outlook Database-October 2012, International Monetary Fund. alapján

Összegzés

Az objektív jólét és boldogság érzet kapcsolatának vizsgálata kapcsán fény derült arra, hogy a pénz nem feltétlenül boldogít. Bár tagadhatatlan, hogy egy minimális pénzüsszegre mindenkinek szüksége van ahhoz, hogy meg tudjon élni, a magasabb jövedelmi kategóriákban a jövedelemnövekedés nem feltétlenül jár együtt a boldogságérzet emelkedésével. Ehelyett sokkal inkább a szociális és társas kapcsolatok, az értelmes és hasznos munka végzése, a lelki egyensúly és a jövedelem elköltésének módja befolyásolja elégedettségünket (Hajdu – Hajdu 2013).

A gazdaságpolitika számára fontos eredmény, hogy a gazdasági és politikai döntések meghozatalakor a legfontosabb célnak az adott ország valamennyi polgára számára biztosított boldogság megvalósítása a cél, és ehhez nem feltétlenül a gazdasági teljesítmény fokozásán keresztül vezet az út.

Felhasznált irodalom

- BOKOR Á. (1987): *Szegénység a mai Magyarországon*. Budapest, Magvető Kiadó
- BUKODI E. (2001): *Társadalmi jelzőszámok – elméletek és megközelítések*. Szociológiai Szemle, 11 (2) 35-57. old.
- CARLSSON, F., JOHANSSON-STENMAN, O., & MARTINSSON, P. (2007): *Do you enjoy having more than others? Survey evidence of positional goods*. *Economica*, 74, 586–98.
- CLARK, A. E., FRIJTERS, P. – SHIELDS, M. (2008): Relative income, happiness and utility: an explanation for the Easterlin Paradox and other puzzles. *Journal of Economic Literature*, 46, 95–144.
- CLIFTON, J. (2012): *Latin Americans most positive in the world*. <http://www.gallup.com/poll/159254/latin-americans-positive-world.aspx#1> Utolsó letöltés: 2013. február 14.
- DEATON, A. (2010): *Price indexes, inequality, and the measurement of world poverty*. *American Economic Review*, 100, 5-34.
- EASTERLIN, R. A. (1974): *Does Economic Growth Improve the Human Lot? Some Empirical Evidence*. *Nations and Households in Economic Growth*, 89, 89-125.
- EASTERLIN, R. A. (1995): *Will Raising the Incomes of All Increase the Happiness of All?* *Journal of Economic Behavior and Organisation*, 27, 35-47. old.
- FAFCHAMPS, M. – SHILPI, F. (2008): *Subjective welfare, isolation, and relative consumption*. *Journal of Development Economics*, 86, 43–60.
- FREY, B. S. – STUTZER, A. (2002): *What can economists learn from happiness research?* *Journal of Economic Literature*, 40, 402–435. old.
- GÁBOS A. – SZIVÓS P. (2002): *A jövedelmi szegénység alakulása, a gyermekes családok helyzete*. In: *Társadalmi Riport 2002*, Budapest, TÁRKI, 42-59.
- GÁBOS A. – SZIVÓS P. (2004): *Szegénység Magyarországon az EU-csatlakozás küszöbén*. In: *Társadalmi Riport 2004*; Budapest, TÁRKI, 96-117.
- HAJDU G. – HAJDU T. (2013): *A közmondás próbája*. HVG, 2, 43-44.
- HAVASI É. (2002): *Szegénység és társadalmi kirekesztettség a mai Magyarországon*. Szociológiai Szemle, 12 (4) 51-71.
- JOHANSSON-STENMAN, O. – MARTINSSON, P. (2006): *Honestly, why are you driving a BMW?* *Journal of Economic Behavior and Organization*, 60, 129–46.
- LAYARD, R. (2003): *Happiness—has social science a clue? Lionel Robbins memorial lectures Centre for Economic Performance*. London School of Economics.
- LELKES O. (2003): *„Kinn is vagyok, benn is vagyok...” A társadalmi kirekesztettség mérése az Európai Unióban és Magyarországon*. Szociológiai Szemle, 13, (4) 88-106.

- NOLL, H. H. (1998): *Social Indicators and Social Reporting: The International Experience*. internetes forrás: <http://www.ccsd.ca/noll1.html>, Legutolsó hozzáférés: 2013. szeptember 19.
- RAVALLION, M. - LOKSHIN, M. (2002): *Self-rated economic welfare in Russia*. *European Economic Review*, 46, 1453-1473.
- SAMMAN, E. (2007): *Psychological and Subjective Well-being: A Proposal for Internationally Comparable Indicators*. *Oxford Development Studies*, 35 (4) 459-486.
- STEVENSON, B. – WOLFERS, J. (2008): *Economic growth and subjective well-being: reassessing the Easterlin paradox*. ER Working Paper Series14282.
- SZIVÓS P. (2005): *Laekeni indikátorok*. Budapest, „Metod” Műhely.
- TOMKA B. (2009): *Európa társadalomtörténete a 20. században*. Osiris Kiadó. Budapest.
- World Economic Outlook Database-October 2012, International Monetary Fund